

Kapitola čtvrtá

ZÁVĚR

I.

ZÁVĚRY PRO OBLAST MORÁLKY

Stávající poznatky lze rozšířit i na naše společnosti.

Značná část naší morálky i našeho života vůbec tkví stále v téže atmosféře daru, směsici závazku a dobrovolnosti. Naštěstí všechno zatím není klasifikováno termíny koupě a prodeje. Věci mají pořad vedle své prodejní hodnoty i hodnotu citovou, pokud vůbec můžeme hodnoty takto omezit. Není nám vlastní pouze morálka obchodníků. Stále existují jedinci i třídy s někdejšími mravy, kterým se podřizujeme skoro všichni, alespoň v určitých obdobích roku či u jistých příležitostech.

Neopracovaný dar stále staví toho, kdo jej přijal, do podřízeného postavení, zvláště když jej přijal, aniž pomyslel na protidar. Kdybychom měli zůstat pouze v germánské oblasti, mohli bychom připomenout Emersonův zajímavý esej *On Gifts and Presents* (O darech a dárcích)¹. Almužna pořad zraňuje toho, kdo ji přijímá², a veškeré úsilí naší morálky směřuje k tomu, abychom neuvědomělý a urážlivý patronát bohatého „almužníka“ zrušili.

Pozvání musí být oplaceno, stejně tak jako „zdvořilost“. Spatřujeme v tom pozůstatek starého, tradičního pozadí, stopu někdejších vznešených potlačů, a vidíme, jak zde vyvstávají základní motivy lidského jednání: soupeřivost mezi jedinci téhož pohlaví³, „bazální imperialismus“ mužů; ukazuje se podstata na jedné straně společenská, na druhé straně animální a psychologická. V tom zvláštním životě, jakým je náš život společenský, nemůžeme nechá-

¹ *Eseje*, 2. řada, V.

² Srov. *Korán*, súra II, 265 (české vyd. 1991, s. 474); srov. KOHLER v *Jewish Encyclopaedia*, I, s. 465.

³ W. JAMES, *Principles of Psychology*, II, s. 409.

vat „nevyřízené resty“, jak se říká. Musíme vracet víc, než jsme přijali. „Runda“ je stále dražší. V době našeho dětství v Lotrinsku se tak venkovská rodina, která žila normálně velice skromným životem, dokázala kvůli hostům o posvícení, o svatbě, o svatém přijímání či o pohřbu finančně zruinovat. Při takových příležitostech člověk musel být „grand“. Dá se dokonce říci, že část našeho národa se tak chová stále a utrácí nepočítaně, když jde o hosty, svátky, „dary“.

Zvat se musí a pozvání musí být přijato. Tento obyčej udržujeme dosud, i v našich liberálních svazcích. Před padesáti lety a možná ještě docela nedávno se v některých částech Německa a Francie svatební hostiny účastnila celá ves; něčí neúčast byla považována za špatné znamení, za zlou předzvěst a důkaz závisti, „kletby“. Na mnoha místech Francie se dosud obřadu zúčastňují všichni. Když se v Provinci narodí dítě, každý mu přinese vejce a jiné symbolické dary.

Prodané věci stále mají duši, bývalý majitel je stále sleduje a ony sledují jeho. V jednom vogézkém údolí, v Cornimontu, byl donedávna běžný a v některých rodinách se možná ještě udržuje tento zvyk: aby zakoupená zvířata zapomněla na svého bývalého pána a nebyla v pokušení vrátit se „domů“, namaloval se na překlad dveří do chléva kříž, schraňovala se ohlávka od prodávajícího a zvířatům se dávala z ruky sůl. V Raon-aux-Bois jim z pravé ruky dávali krajíc chleba s máslem, který se předtím třikrát protáhl kolem kuchyňského háku zavěšeného nad kamny. Jde zde, pravda, o skot, který tvoří součást rodiny, neboť chlév patří k domu. Ale mnoho dalších francouzských obyčejů ukazuje, že se prodaná věc musí odpoutat od prodávajícího, například poklepat na ni, napráskat prodávané ovci atd.⁴

⁴ KRUYT, Koopen atd., se zmiňuje o podobných skutečnostech na Celebesu, s. 12 ukázky. Srov. De Toradja's... Tijd v. Kon. Batav. Gen., LXIII, 2; s. 299, rituál uvedení buvola do chléva; s. 296, rituál kupování psa, který se

Lze dokonce říci, že celá jedna část práva, právo průmyslníků a obchodníků, je v této době na štiřu s morálkou. Ekonomické předsudky lidu, předsudky výrobců pocházejí z jejich pevně vůle sledovat věc, kterou vyrobili, a palčivého pocitu, že jejich práce je prodávána dál, aniž se podílejí na zisku.

Staré zásady působí proti tvrdosti, abstraktnosti a nelidskosti našich zákoníků ještě dnes. Z tohoto hlediska lze říci, že celá jedna část našeho rodícího se práva a některé nejnovější zvyklosti tkví v návratu zpět. A tato reakce proti římské a saské necitelnosti našeho zřízení je zdravá a silná. Takto lze vykládat několik nových právních zásad a zvyklostí.

Bylo zapotřebí spousty času, než bylo uznáno umělecké, literární a vědecké vlastnictví přesahující bezohledný akt prodeje rukopisu, prototypu stroje či původního uměleckého díla. Společnost ve skutečnosti nemá valný zájem přiznat dědicům tvůrce či vynálezce, tohoto dobrodince lidstva, více než jistá práva na věci vyrobené držitelem práv; s oblibou se prohlašuje, že jsou dílem nejen individuálního, ale i kolektivního ducha, a všichni si přejí, aby se co nejdříve staly obecným majetkem či součástí všeobecného oběhu statků. Přesto skandál kolem nárůstu ceny maleb, soch a uměleckých předmětů za života umělců a jejich bezprostředních dědiců podnítil přijetí francouzského zákona ze září 1923, který dává umělcům a držitelům autorských práv právo postihu za následný nárůst ceny při dalších prodejkách jejich děl⁵.

kupuje úd po údu, část po části, a jídla, do něhož se plije; s. 281, kočka se neprodává pod žádnou zámkou, ale půjčuje se, atd.

⁵ Tento zákon není podnícen neoprávněností zisků následných držitelů. Je málo aplikován.

Z tohoto hlediska je nadmíru zajímavé studovat sovětské zákony o literárním vlastnictví a jeho obměnách: napřed vše znárodnili, pak si všimli, že takto poškodili jen žijícího umělce a že nevytvářejí dostatečné zdroje pro národní nakladatelský monopol. Obnovili tedy autorská práva, dokonce i pro nejstarší klasiky, kteří jsou volní, kteří psali ještě v dobách před zavedením nevalných zákonů, jež v Rusku spisovatele ochraňovaly. Teď prý Sověti zavedli zákon moderního typu. Ve skutečnosti, tak jako v pří-

Veškeré naše zákony o sociálním pojištění, tento již nastolený státní socialismus, vycházejí z následujícího principu: dělník odevzal svůj život a práci na jedné straně kolektivu, na straně druhé svým zaměstnavatelům. Má-li přispívat na pojištění, pak ti, kdo využívali jeho služeb, s ním nejsou vyrovnáni tím, že mu zaplatí mzdu, a sám stát, zastupující společenství, ho spolu se zaměstnavateli a za dělníkoví spoluúčasti musí zabezpečit proti nezaměstnanosti, v nemoci, stáří a při úmrtí.

Potřebě získat si každého jednotlivce, přihlížet k jeho vytižení a stupni jeho hmotné a duchovní zainteresovanosti, které toto vytižení obnáší, spontánně odpovídají i některé nedávno zřízené, důmyslné instituce, jako je rodinné pojištění, francouzskými průmyslníky volně a energicky rozšiřované ve prospěch dělníků pečujících o rodinu⁶. Obdobné asociace se s nemenším úspěchem uplatňují i v Německu či v Belgii. Ve Velké Británii vzniká v tomto období strašné a vleklé nezaměstnanosti postihující miliony pracujících celé hnutí ve prospěch pojištění proti nezaměstnanosti, které by bylo povinné a organizované korporativně. Obce a stát už nemohou dál krytí ohromné výdaje na podporu v nezaměstnanosti, jejíž příčiny tkví v průmyslu samém a obecných podmínkách trhu. Někteří význační ekonomové, kapitáni průmyslu (Pybus, sir Lynden Macassey) podněcují k tomu, aby samy podniky vytvářely fond nezaměstnanosti podle jednotlivých odvětví a samy přinášely oběti. Přáli by si zkrátka, aby pojištění dělníků, náklady na obranu proti nedostatku práce byly součástí celkových nákladů každého odvětví zvlášť.

Veškerá tato morálka a právní úpravy podle našeho mínění nevnašejí do systému zmatek, nýbrž představují návrat k právu⁷. Na jedné straně jsme svědky toho, jak se

padé našeho přístupu k dané problematice, Sověti váhají a neví, pro jaké právo se rozhodnout, pro právo osoby nebo právo na věci.

⁶ Poznámky tohoto druhu už učinil G. Pirou.

⁷ Pochopitelně zde nedoporučujeme nic rozkladného. Právní zásady, jimiž

rodí a vytváří profesní morálka a korporativní právo. Vyrovnávací fondy, vzájemné pojišťovny, jež průmyslové skupiny vytvářejí ve prospěch toho či onoho profesního sdružení, nemají z hlediska ryzí morálky žádnou vadu, až na to, že jejich správa je zcela v rukou zaměstnavatelů. Kromě toho činnost vyvíjejí právě skupiny: stát, obce, ústavy veřejné péče, důchodové pokladny, spořitelny, vzájemné pojišťovny, zaměstnavatelé, zaměstnanci; dnes jsou všichni vespolek sdružení například v německém či alsasko-lotrinském sociálním zákonodárství a zítra budou i ve francouzském systému sociálního pojištění. Vracíme se tedy k morálce skupin.

Na druhé straně jsou to jednotlivci, o něž chtějí stát a jeho podskupiny pečovat. Společnost chce znovu nalézt základní sociální buňku. Vyhledává jednotlivce, uvádí ho do zvláštního duševního stavu, v kterém se mísí vědomí vlastních práv a další, ryzejší city: smysl pro dobročinnost, sociální péči, pro solidaritu. Jako dávno zapomenutý ústřední motiv se vrací téma daru, dobrovolnosti a povinnosti dávat, téma štědrosti a zájmu obdarovávat.

Nestačí však tuto skutečnost konstatovat, je třeba z ní vyvodit určité praktické závěry, morální zásadu. Nestačí říci, že právo se zbavuje některých abstrakcí (rozlišování mezi věcným a osobním právem), že přidává další práva k nemilosrdnému právu prodeje a platby za služby. Nutno říci, že tato revoluce je blahodárná.

Nejprve se vrátíme, a je třeba se tam vrátit, k mravům „vznešeného utrácení“. Je třeba — jak je tomu v anglosaských zemích, v mnoha současných společnostech, přírodních i vysoce civilizovaných —, aby se bohatí opět považovali — ze svobodného rozhodnutí či z donucení — za

se řídí trh, koupě a prodej a které jsou nezbytným předpokladem tvorby kapitálu, musí a mohou vedle nových i starších zásad fungovat dál.

Moralista a zákonodárci se přesto nesmí nechat zaskočit tzv. zásadami přirozeného práva. Například rozdíl mezi věcným a osobním právem je třeba považovat za pouhou abstrakci, teoretickou tresť z některých našich zákonů. Ten rozdíl je třeba nadále zachovat, ale vymezit mu hranice.

svého druhu správce pokladny svých spoluobčanů. Antické civilizace, ze kterých vzešly ty naše, měly, jedny jubileum, druhé leitúrgie, chorégie a triérarchie, syssitie (společné stravování), povinné výdaje edila a konsulárních osob. Budeme se muset vrátit k zákonům tohoto druhu. Dále je rovněž nutno více pečovat o jednotlivce, o jeho život, zdraví, výchovu — což se mimochodem vyplatí —, o jeho rodinu a její budoucnost. Je třeba větší vstřícnosti, citlivosti, velkodušnosti v pracovních smlouvách, ve smlouvách o pronájmu nemovitostí, o prodeji základních potravin. A bude rovněž třeba najít prostředek, jak omezit plody spekulace a lichvy.

Je však třeba, aby jednotlivec pracoval. Je třeba, aby se spoléhal víc na sebe než na druhé. V neposlední řadě musí hájit své zájmy, individuálně i skupinově. Přemíra štědrosti a komunismus by však pro něho i pro společnost byly stejně škodlivé jako sobectví našich současníků a individualismus našich zákonů. V *Mahábháratě* vysvětluje zlý lesní duch bráhmanovi, který dával příliš mnoho: „Proto jsi tak hubený a bledý.“ Životu mnicha a Shylocka* je rovněž třeba se vystříhat. Tato nová morálka bude jistě spočívat v rozumném a vyváženém spojení reálného a ideálního.

Takto se můžeme a musíme vracet k archaickému, k základům; znovu tak nalezneme životní podněty a pohnutky k činu, které stále ještě zná mnoho společností a tříd: radost veřejně dávat, radost umně a štědře rozdávat, radost z pohostinnosti a veřejného si soukromého oslavování. Sociální zabezpečení, vzájemná podpůrná péče, spolupráce uvnitř pracovního kolektivu, všech právnických osob, jež anglické právo zdobí názvem „Friendly Societies“, to vše má větší cenu než prostá osobní bezpečnost, již šlechtic zaručoval svému pachtýři, větší než skromné živobytí, jaké poskytuje denní mzda vyplácená zaměstnavatelem, i větší než kapitalistické spoření, jež je založeno jen na proměnlivém úvěru.

Lze si i představit, jak by vypadala společnost, kde by podobné zásady vládly. Morálka a ekonomie tohoto druhu už do jisté míry funguje ve svobodných povoláních u našich velkých národů. Čest, nezištnost, stavovská solidarita tam nejsou prázdným pojmem, ani neodporují pracovním potřebám. Polidštíme také ostatní profesní skupiny a zdokonalme ty polidštěné. Byl by to velký pokrok, který tak často velebil Durkheim.

Pakliže tak učiníme, vrátíme se podle našeho názoru k trvalému základu práva, k samému principu normálního sociálního života. Nemusíme si přát, aby občan byl příliš dobrý a účastný, ani příliš necitelný a realistický. Měl by mít vyhraněný smysl pro sebe i pro druhé, pro sociální realitu (existuje vůbec ve věcech morálky jiná realita?). Měl by konat s ohledem na sebe, podskupiny, společnost. Tato morálka je věčná; je společná nejrozvinutějším společnostem, společností blízké budoucnosti, i nejméně rozvinutým společnostem, jaké si jen lze představit. Dostáváme se tak k jádru věci. Nevyjadřujeme se už v právních termínech, mluvíme o lidech a skupinách lidí, protože jsou to oni, je to společnost, niterné pocity lidí z masa a kostí, které uvádějí vše do chodu. A to kdekolí a kdykoli.

Pokusíme se toto tvrzení dokázat. Nejstarším ekonomickým a právním systémem, jaký jsme mohli vysledovat a popsat, je systém, který navrhujeme nazývat systémem totálních závazků mezi klany — systém, ve kterém jednotlivci i skupiny mezi sebou směřují vše. Ten tvoří základ, od něhož se odvinula morálka daru-směny. Je tedy, při zachování proporcí, přesně toho typu, k jakému bychom rádi viděli směřovat naše společnosti. Abychom lépe pochopili tyto vzdálené fáze práva, uveďme si dva příklady vzaté ze zcela odlišných společností.

Při *corroboree* (veřejném dramatickém tanci) v Pine Mountain⁸ (východní část středního Queenslandu) vstupuje každý jedinec do posvěceného prostoru. V jedné ruce drží vrhač kopí, druhou má za zády; vrhne zbraň do kruhu na druhém konci tanečního prostranství a přitom hlasitě jmenuje místo, odkud pochází, například: „Kunyan je můj kraj“⁹; pak se na chvíli zarazí a přátelé mu mezitím do druhé ruky „vloží nějaký dar“, kopí, bumerang či jinou zbraň. „Dobrý válečník tak může získat víc, než jeho ruka může udržet, zvláště má-li dcery na vdávání.“¹⁰

U Winnibagů (siouxskeho kmene z oblasti Velkých jezer) pronášejí kmenoví náčelníci k svým spolubratřím¹¹, náčelníkům jiných kmenů, příznačné proslovy, jež skvěle ilustrují etiketu¹² rozšířenou ve všech civilizacích severoamerických indiánů. O kmenové slavnosti každý rod připravuje jídlo, tabák pro zástupce jiných rodů. Zde máme například útržek proslovu náčelníka rodu Hadů¹³: „Zdravím vás, to je dobře, jak bych to mohl říci jinak? Jsem ubohý, bezcenný člověk, a vy jste si na mě vzpomněli. To je dobře... Mysleli jste na duchy a přišli jste si se mnou

⁸ P. ROTH, *Games*, Bul. Ethn. Queensland, s. 23, č. 28.

⁹ Oznamovat název rodu a místo původu je obyčej velice rozšířený v celé východní Austrálii; souvisí se systémem ctí a vážnosti jména.

¹⁰ Důležitý fakt, který nás vede k domněnce, že výměnou darů se tak na sebe bere příslib manželství.

¹¹ P. RADIN, *Winnebago Tribe*, XXXVIth Annual Report of the Bureau of American Ethnology, s. 320 n.

¹² Viz heslo *Etiquette* ve W. HODGE, *Handbook of American Indians*.

¹³ S. 326, dva z pozvaných náčelníků jsou výjimečně příslušníky rodu Hada. Tyto projevy lze srovnat s navlas stejnými projevy při smuteční slavnosti u Tlingitů (tabák), J. R. SWANTON, *Tlingit Myths and Texts*, Bull. of Am. Ethn., č. 39, s. 372.

posedět... Vaše misky budou brzy naplněny, ještě jednou vás zdravím, vás, lidské bytosti, které zaujímáte místo duchů“, atd. A když každý z náčelníků pojedl a vykonal tabákovou oběť ohni, vyjádřil závěrečnou průpovědi morální poslání slavnosti a všech závazků: „Děkuji vám, že jste přišli zaujmout toto místo, jsem vám za to vděčný. Dodali jste mi odvahy... Požehnání vašich dědů (kteří měli zjevení a které vy ztělesňujete) se vyrovná požehnání duchů. Je dobře, že jste se mé slavnosti zúčastnili. Tak to má být, neboť naši předkové řekli: ‚Váš život je křehký a posílit vás může jen rada statečných.‘ Poradili jste mi... Pro mě to znamená život.“

Tak po celý vývoj člověka existuje jen jedna moudrost. Bereme tedy za svůj životní princip to, co vždy bylo a vždy bude principem: vyjít ze sebe, dobrovolně i povinně dávat; v tom se nelze zmýlit. Jedno krásné maorské přísloví praví:

Ko Maru kai atu

Ko Maru kai mai

ka ngohe ngohe.

„Dávej tolik, kolik bereš, a vše bude v pořádku“¹⁴.

II.

ZÁVĚRY PRO EKONOMICKOU SOCIOLOGII A POLITICKOU EKONOMII

Tato fakta neosvětlují jenom naši morálku a nepomáhají jen směřovat náš ideál; jejich prizmatem můžeme lépe analyzovat nejobecnější ekonomické jevy a stávající analýza nám zase pomůže najít lepší metody řízení, použitelné pro naše společnosti.

¹⁴ Reverend R. TAYLOR, *Te Ika a Maui, Old New Zealand*, s. 130, přísl. 42, přeloženo velmi krátce jako „give as well as take and all will be right“, ale doslovný překlad je patrně tento: „Kolik Maru dá, tolik Maru vezme, a to je dobře, dobře. (Maru je bůh války a spravedlnosti.)“

Několikrát jsme viděli, jak se sledovaná ekonomika směny-daru vymyká rámci tzv. přirozené ekonomiky, utilitarismu. Veškeré tyto nadměru důležité jevy ekonomického života všech těchto národů — řekněme pro jasnější představu, že jsou dobrými představiteli velké neolitické civilizace —, a vše, co z těchto tradic přežívá ve společnostech blízkých té naší či v našich zvyklostech, se vymyká schématům, jež zpravidla podávají ti z mála ekonomů, kteří se pokusili srovnávat různé známé ekonomiky¹⁵. Připojujeme tedy naše opakované připomínky k připomínkám B. Malinowského, který obětoval celou jednu práci tomu, aby „rozmetal“ běžné doktríny o „primitivní“ ekonomice¹⁶.

Předkládáme zde pevný řetězec faktů:

V těchto společnostech funguje pojem hodnoty; obecně řečeno, hromadí se zde velké přebytky; často jsou vynakládány ryze ztrátově, s relativně velkým přepychem¹⁷, který v sobě nemá nic obchodnického; jsou zde znaky bohatství, svého druhu platidla, která se směňují¹⁸. Tato velice bohatá ekonomika je však dosud plna náboženských prvků: platidlo má dosud svou magickou moc a pojí se ke klanu nebo k jednotlivci¹⁹; různé ekonomické aktivity, například trh, jsou prostoupeny rituály a mýty; uchovávají si obřadní, povinný a účinný ráz²⁰; oplývají rituálními a právními prvky. Z tohoto hlediska už odpovídáme na otázku po náboženském původu pojmu ekono-

¹⁵ BUCHER, *Entstehung der Volkswirtschaft*, 3. vyd., s. 73, tyto ekonomické jevy vnímal, ale podcenil jejich význam a omezil je na pohostinnost.

¹⁶ B. MALINOWSKI, *Argonauts*, s. 167 n.; *Primitive Economics*, *Economic Journal*, březen 1921. Viz předmluvu J. G. FRAZERA k B. MALINOWSKÉMU, *Arg.*

¹⁷ Jeden z těchto krajních případů, který můžeme uvést, je případ obětování psů u Čukčů (viz výše, s. 28, pozn. 43). Stává se, že majitelé těch nejkrásnějších smeček, pobíjí veškerá svá sprežení a musí si koupit nová.

¹⁸ Viz výše, s. 29, pozn. 52.

¹⁹ Srov. výše.

²⁰ B. MALINOWSKI, *Arg.*, s. 95. Srov. J. G. FRAZER, předmluva ke knize B. MALINOWSKÉHO, *Arg.*

mické hodnoty, kterou si kladl Durkheim²¹. Tyto skutečnosti odpovídají rovněž na spoustu otázek týkajících se forem a příčin toho, čemu se tak nevhodně říká směna, „směnný obchod“, *permutatio*²² užitečných věcí, což historická ekonomie podle opatrných Latinů, kteří se zase řídili Aristotelem²³, klade za původ dělby práce. V těchto různorodých společnostech, vesměs už dostatečně osvičených, však obíhá něco zcela jiného než užitečná věc. Klany, generace a obecně vzato i pohlaví jsou kvůli mnohostranným vazbám, jež vznikají ze vzájemného styku, ve stavu nepřetržitého ekonomického kvasu a tento rozruch není vůbec přízemní; není zdaleka tak prozaický jako naše prodeje a koupě, pracovní smlouvy či hrátky na burze.

Můžeme však jít ještě dál, než kam jsme došli dosud. Můžeme rozkládat, směšovat, zabarvovat a jinak si vymezovat hlavní pojmy, které jsme používali. Výrazy, jichž jsme užili: prezent, dar, dárek, nejsou samy o sobě zcela přesné. Jiné však nenacházíme, toť vše. Právní a ekonomické termíny, jež s oblibou stavíme do protikladu: dobrovolnost a povinnost; štědrost, velkodušnost, přepych a spořivost, zájem, prospěch by také bylo dobré znovu vložit do tavicího kotle. Můžeme to jen doporučit: vyberme si příklad²⁴ Trobriand'anů. Veškeré ekonomické jednání, které jsme popsali, vychází z jednoho komplexního pojmu a tento pojem neznamená ani zcela dobrovolnou a nezištnou službu, ani čistě zištnou výrobu a směnu užitečných věcí. Vybujel nám zde jakýsi hybrid.

²¹ E. DURKHEIM, *Formes élémentaires de la vie religieuse*, s. 598, pozn. 2.

²² *Digesta*, 8, 1; *De Contr. Emt.*, 1. Paulus nám vysvětluje velkou rozpravu mezi opatrnými Římany s cílem zjistit, byla-li *permutatio* (výměna) prodejem. Celá tato pasáž je zajímavá, včetně chyby, již se vzdělaný právník dopustil při své interpretaci Homéra. 2, 7, 472—475; *hoi yito* znamená jistě koupit, ale platidlem u Řeků byl bronz, železo, kožešiny, krávy jako takové a otroci, přičemž každá z těchto položek měla svou přesně vymezenou hodnotu.

²³ *Politika*, kniha I, 1257 a, 10 n.; všimněme si slova *metedosis* (předání) tam., 25.

²⁴ Mohli bychom si zrovna tak vybrat arabskou *sadaqu*, almužnu, cenu nevěsty, spravedlnost, daň. Srov. výše.

Malinowski vyvinul značné úsilí²⁵, aby z hlediska pohnutí — zájmu a nezištnosti — utřídil veškeré transakce, se kterými se u Trobriandů setkal; řadí je od čistého daru až po směnný obchod po vzájemném smlouvání²⁶. Tato klasifikace je v zásadě nepoužitelná. Podle Malinowského je tak typem ryzího daru dar mezi manželi²⁷. Domníváme se, že jedním z nejdůležitějších objevů, které Malinowski učinil a který staví do jasnějšího světla sexuální vztahy v celém lidstvu, spočívá v tom, že přirovnal *mapulu*²⁸, „trvalou“ platbu muže své ženě, k „platu“ za poskytnuté sexuální služby²⁹. Stejně tak i dárky pro náčelníky jsou daněmi, rozdávané jídlo (*sagali*) je náhradou za práci či vykonané rituály, například v případě bdění nad mrtvým³⁰. V zásadě nejsou tyto dary ani dobrovolné, ani skutečně nezištné. Vesměs už jde o protislužby, kterými se mají oplatit různé služby a věci, ale které též mají utužit výhodné spojenectví³¹, jež ani nelze odmítnout, jako například spojenectví mezi kmeny rybářů³² a kmeny zemědělců či hrnčírů. Tento jev je totiž všeobecný, setkali jsme se s ním kupříkladu u Maorů, Cimšjanů³³ atd. Vidíme tedy, v čem tkví ona síla, zároveň mystická i prak-

²⁵ B. MALINOWSKI, *Argonauts*, s. 177.

²⁶ Je pozoruhodné, že v tomto případě nejde o prodej, neboť nedochází k směně *vaygu'a*, platidla. Ekonomický vrchol, k němuž se Trobriandé vzepli, nedosahuje tudíž využití platidla při směně jako takové.

²⁷ Pure gift.

²⁸ Tam., s. 197

²⁹ Slovo se používá k označení platby za povolenou prostituci neprovdaných dívek; srov. MALINOWSKI, *Arg.*, s. 183.

³⁰ Srov. výše, s. 56, pozn. 89. Slovo *sagali* (srov. *hakari*) znamená rozdělení, rozdávaní

³¹ Srov. výše, s. 57, pozn. 95; zvláště dar *urigubu* švagrovi: sklizené plodiny výměnou za práci.

³² Viz výše (*wasu*), s. 55, pozn. 86.

³³ Maorové, viz výše, s. 21, pozn. 24. Dělbá práce (a způsob, jakým funguje při přípravě slavnosti mezi cimšjanskými kmeny) je obdivuhodně popsána v jednom mýtu o potlači, F. BOAS, *Tsimshian Mythology*, XXXVIst Ann. Rep. Bur. Am. Etn., s. 274, 275; srov. s. 378. Příkladem tohoto druhu by se dalo uvést bezpočet. Takovéto ekonomické instituce ve skutečnosti existují i ve společnostech neskonalé méně rozvinutých. Viz například v Austrálii význačné postavení jedné místní skupiny vlastníci ložisko červené hlíny (AISTON a HORNE, *Savage Life in Central Australia*, London 1924, s. 81, 130).

tická, která kmeny stmeluje a zároveň rozděluje, která u nich vyvolává dělbu práce a současně je nutí směňovat. I v takových společnostech jednotlivec i skupina či spíše podskupina vždy pociťovali své svrchované právo odmítnout smlouvu, což právě dává oběhu statků zdání štedrnosti; na druhé straně však na takovéto odmítnutí běžně neměli právo, ani na něm neměli zájem, a právě to činí ony vzdálené společnosti přese všechno spřízněné s těmi našimi.

Užití platidla by mohlo podnítit další úvahy. *Vaygu'a* Trobriandů, náramky a náhrdelníky, stejně tak jako měděné předměty na americkém Severozápadě a irokézské *vampumy** jsou zároveň bohatstvím, znaky³⁴ bohatství, směnnými a platebními prostředky a též věcmi, které nutno dávat, potažmo ničit. Jenomže jsou také zástavami spjatými s osobami, které je používají, a tyto zástavy zavazují. Ale protože na druhé straně už slouží jako peněžní znak, lidé mají zájem je vydávat, aby mohli opět vlastnit další a proměnit je za zboží či za služby, které se znovu promění v platidla. Mohli bychom říci, že trobriandský či cimšjanský náčelník do jisté míry postupuje jako kapitalista, který se ve vhodný okamžik dokáže zbavit peněz, aby pak svůj oběžný kapitál obnovil. Tato forma oběhu statků a forma archaického oběhu znaků bohatství, jež po nich následuje, se vysvětluje rovným dílem zájmem a nezištností.

Ani k prostému ničení statků nedochází zcela lhostejně, jak jsme se domnívali. Ani takovéto vznešené činy nejsou prosty egotismu. Kvůli oné ryze okázalé, téměř vždycky neúměrné, často čistě destruktivní formě spotřeby, kdy je značný a dlouho shromažďovaný majetek rázem rozdán či dokonce zničen, zejména v případě

³⁴ Viz výše, s. 43. Stopa po těchto institucích je patrná i v tom, že v germánských jazycích se pro označení platidla obecně používá jak slova *token*, tak slova *zeichen*: znak, kterým je platidlo, znak, jehož je nositelem, i zástava, již je, jsou jedna a táž věc — tak jako podpis člověka zároveň zavazuje jeho odpovědnost.

potlače³⁵, vypadají tyto instituce jako jedno obrovské, dětinsky marnotratné plýtvání. Nejenže se při něm skutečně a doopravdy odstraňují potřebné věci, nadměrně požívají drahé potraviny, ale ničí se i pro pouhou radost z ničení, například měděné předměty, platidla, jež čímšjanšší, tlingitští a haidští náčelníci házejí do vody a kvakiutlští náčelníci a kmeny, které jsou s nimi spřízněny, rozlamují na kusy. Důvod takovýchto darů a bezuzdné spotřeby, takovýchto ztrát a silného ničení statků není zcela nezištný, zvláště ve společnostech, kde se uplatňuje potlač. Mezi náčelníky a vazaly, mezi vazaly a poddanými se těmito dary ustavuje hierarchie. Dát znamená dokázat svou převahu, být něco víc, být výš, *magister*; přijmout a neoplatit či neoplatit větší měrou znamená podřídít se, stát se zákazníkem a sluhou, stát se malým, upadnout (*minister*).

Magický rituál *kuly*, zvaný *mwasila*³⁶ je pln formulí a symbolů, které ukazují, že budoucí kontrahent sleduje především vlastní profit: společenskou, a dalo by se říci, přímo surovou nadřazenost. Když čaroděj očaruje betelový ořech, který budou požívat se svými partnery, když očaruje náčelníka, jeho druhy, jejich prasata, náhrdelníky, pak hlavu a její „otvory“, pak vše, bylo přineseno, *pari*, dary na zahájení, atd., když tohle vše učiní, začne zpívat, nikoli bez nadsázky³⁷:

Převrátím horu, hora se pohne, hora se zhroutí, atd. Mé kouzlo bude stoupat na vrchol hory Dobu... Můj člun se po-

³⁵ Viz G. DAVY, *Foi jurée*, s. 344, n.; G. DAVY (*Des clans aux Empires; Éléments de Sociologie*, I) pouze přecenil význam těchto skutečností. Potlač je užitečný pro nastolení určité hierarchie, a tu nastoluje často, není k tomu však naprosto nutný. Tak nilotské či bantuské africké společnosti, kde nemají potlač, anebo jej v každém případě nemají tak rozvinutý či snad o něj přišly, mají všechny možné formy politického uspořádání.

³⁶ B. MALINOWSKI, *Arg.*, s. 199–201; srov. s. 203.

³⁷ *Tam.*, s. 199. Slovo hora v této básni označuje d'Entrecasteauxovy ostrovy. Člun se potopí vahou zboží přiváženého ze slavnosti *kula*. Srov. jinou průpověď, s. 200, text s komentáři, s. 441; srov. s. 442, pozoruhodnou slovní hříčku se slovem „pěnit“. Srov. průpověď na s. 205; srov. výše, s. 124, pozn. 1.

topí... atd. Má pověst je jako hrom; můj krok jako šum, který vyvolávají letící čarodějové. Tudududu.

Hle, jak se každý snaží být první, nejkrásnější, nejšťastnější, nejsilnější a nejbohatší, a jak toho docíljuje. Později náčelník potvrdí svou *manu* tím, že rozdělí mezi vazaly a příbuzné, co právě přijal; udržuje si postavení mezi náčelníky tím, že náhrdelníky oplácí náramky, návštěvy pohostinností a tak dále... Ať to vezmeme z kteréhokoli konce, v tomto případě je bohatství prostředkem k získání vážnosti i užitečnou věcí. Je však jisté, že mezi námi je tomu jinak a že i u nás není bohatství především prostředkem k ovládnutí lidí?

Podrobme nyní zkoušce ohněm jiný pojem, který jsme postavili proti daru a nezištnosti: pojem zájmu, individuálního hledání užitku. Ani ten nevypadá tak, jak funguje v naší vlastní mysli. Existuje-li nějaký ekvivalentní pojem, který motivuje trobriandské či americké náčelníky, andamanské klany atd. či dříve motivoval ušlechtilé Indý, urozené Germány a Kelty při jejich darech a spotřebě, není to chladný úsudek obchodníka, bankéře a kapitalisty. V těchto civilizacích je člověk zjištný, ale jiným způsobem, než je tomu dnes. Tezauruje se, ale proto, aby se vydávalo, aby se „zavazovalo“, aby se lidé stali „vazaly“. Na druhé straně se směňuje, ale předmětem směny bývají přepychové věci, ozdoby, ošacení, anebo jsou to věci určené k okamžité spotřebě či hostiny. Vrací se s úrokem, ale proto, aby se ponížil první dárci či směnitel, a ne jen proto, aby se vyrovnala ztráta, způsobená „odloženou spotřebou“. Zjištnost zde tedy je, ale tato zjištnost je prý jen analogická té, která vede nás.

Mezi relativně amorfní a nezištnou ekonomikou uvnitř podskupin, která řídí život australských či severoamerických klanů (na východě a v oblasti prérí), na jedné straně a individuální ekonomikou ryziho zisku, jakou naše společnosti poznaly alespoň zčásti, jakmile ji semitské

a řecké obyvatelstvo vynalezlo, na straně druhé povstala obrovská řada ekonomických institucí a událostí. Tuto řadu však neovládá ekonomický racionalismus, který tak rádi zobecňujeme.

Samo slovo *intérêt* (zájem, ale též účast, podíl, úrok, zisk) je nedávného data, původem z techniky účetnictví, latinského „*interest*“, které psávali do účetních knih před renty určené k vyzvednutí. Podle starověké, ryze epikurejské morálky je nejvyšším cílem blaho a rozkoš, a ne materiální prospěch. Bylo třeba vítězství racionalismu a merkantilismu, aby vešly v platnost a byly povýšeny na hlavní zásady pojmy zisk a individuuum. Vítězství pojmu osobní zájem lze téměř datovat — po Mandevillovi (*Bajka o včelách*). Tento pojem se dá těžko a jenom opisem přeložit do latiny, řečtiny či arabštiny. I lidé, kteří psali klasickým sanskrtem a používali slova *artha*, dosti blízkého naší představě zájmu, měli o zájmu i o dalších kategoriích jednání jinou představu než my. Posvátné knihy klasické Indie už dělí lidské činnosti podle: zákona (*dharma*), zájmu (*artha*), touhy po rozkoši (*káma*). Především se však jedná o zájem politický: zájem krále a bráhmanů, ministrů, zájem království a každé kasty. Významná literatura *nitišáster* (učebnic chytrosti a politiky) není ekonomická.

Teprve naše západní společnosti, v době zcela nedávné, udělaly z člověka „ekonomického živočicha“. Ne všichni jsme však zatím bytostmi takového druhu. V našich masách i elitách je čiré a iracionální plýtvání běžnou praxí; je také dosud příznačné pro některé šosáky z řad naší šlechty. *Homo oeconomicus* není za námi, je před námi jako člověk morálky a povinnosti, jako člověk vědy a rozumu. Člověk byl velmi dlouhou dobu něčím jiným a není tomu tak dávno, co se stal strojem vybaveným počítačem.

Ostatně, naštěstí máme k trvalému a chladnému prospěchářskému kalkulu ještě daleko. Ať někdo provede hloubkový statistický rozbor naší spotřeby, vydajů nás,

západních středních vrstev, jako to učinil Halbwachs v případě dělnické třídy. Kolik potřeb uspokojujeme? Kolik sklonům, jejichž konečným cílem je prospěch, nepodléháme? Kolik ze svého zisku vydá a kolik může vydat bohatý člověk na své osobní potřeby? Nepodobá se snad tím, kolik utrácí za přepych, za umění, za nesmysly, za služebnictvo, někdejší šlechticům či barbarských náčelníkům, jejichž mravy jsme právě popsali?

Je dobře, že je tomu tak? To je jiná otázka. Je asi dobře, že existují jiné prostředky, jak utrácet a směřovat, než čiré plýtvání. Podle našeho mínění však metodu, jak nejlépe hospodařit, nenajdeme v propočtu individuálních potřeb. I když chceme rozmnožit naše vlastní bohatství, musíme podle mého být i něčím jiným než pouhými finančníky, musí se z nás stát nejlepší účetní a nejlepší správci. Bezohledné sledování individuálních cílů je zhoubné pro cíle a stabilitu celku, rytmus jeho práce i jeho radosti a — zpětným působením — i pro jednotlivce sama.

Už jsme byli svědky toho, že důležité složky, ba i sdružení našich kapitalistických podniků skupinově usilují o to, aby si připoutaly skupiny svých zaměstnanců. Na druhé straně všechna odborová uskupení, jak zaměstnavatelská, tak zaměstnanecká, tvrdí, že hájí a představují obecný zájem tak horlivě jako osobní zájem svých stoupců či přímo svých korporací. Veškeré tyto krásné proslovy jsou, pravda, vyšperkovány mnoha metaforami. Musíme však konstatovat, že na tuto „sociální“ úroveň se začíná pozvedat nejen morálka a filozofie, nýbrž i samo ekonomické myšlení a praxe. Zaměstnavatelé cítí, že už mohou zaměstnávat jen lidi jisté si tím, že budou po celý život za poctivě vykonanou práci pro druhé i pro sebe poctivě placeni. Výrobce-směnitel opět cítí — cítil to vždycky, ale tentokrát výrazně —, že směňuje víc než nějaký výrobek či pracovní dobu, že dává něco ze sebe: svůj čas, svůj život. Chce být tudíž za tento dar odměněn, tře-

ba i skromně. A odmítnout mu tuto odměnu znamená vést ho k lenosti a menší výkonnosti.

Snad bychom z toho mohli vyvodit nějaký závěr, sociologický a praktický zároveň. Pověstná súra 64, „vzájemné klamání“ (Poslední soud), zjevená Muhammadovi v Mekce, říká o Bohu:

15. *Majetky vaše a děti vaše jsou pro vás jen pokušením, zatímco Bůh má u sebe věru odměnu nesmírnou.*

16. *Bojte se tedy Boha, jak jen můžete! Slyšte a poslouchajte a dávejte almužny pro dobro duší svých! a ti, kdož u sebe se varují skrblictví, ti věru budou blažení!*

17. *Dáte-li Bohu výhodnou půjčku, On vám ji navrátí dvojnásobně a odpustí vám; vždyť Bůh je za vděčnost uznalý a laskavý,*

18. *Zná nepoznatelné i všeobecně známé, je mocný, moudrý!*

(Přeložil Ivan Hrbek)

Nahrad'te jméno Alláha společností a profesní skupinou či připojte tři jména, jste-li věřící; nahrad'te pojem almužna pojmem kooperace, práce, závazkem vůči druhému, a budete mít poměrně dobrou představu o ekonomickém umění, které se právě pracně rodí. Vidíme, že už funguje v některých ekonomických uskupeních a v srdcích mas, které velice často mívají větší smysl pro své zájmy, pro obecný zájem, než ti, kdo jim vládnou. Až bude někdo studovat tyto temné stránky společenského života, dokáže možná trochu osvětlit cestu, kterou se musí ubírat naše národy, jejich morálka, stejně tak jako jejich ekonomika.

III.

OBEČNĚ SOCIOLOGICKÉ a MORÁLNÍ ZÁVĚRY

Dovolte nám ještě jednu metodologickou poznámku k tomu, co jsme sledovali.

Ne že bychom si přáli dávat přítomnou práci za vzor. Pouze ozřejmuje. Není dostatečně celistvá a analýza mohla být ještě podrobnější³⁸. V podstatě jsou to spíše otázky, jež klademe historikům, etnografům, spíše navrhuje, co by mohlo být předmětem výzkumu, než abychom nějaký problém vyřešili a dali na něj definitivní odpověď. Prozatím nám stačí vědomí, že v tomto směru se dá mnoho věcí objevit.

V takovémto přístupu k problému se však tají heuristický princip, který bychom rádi osvětlili. Skutečnosti, jež jsme studovali, jsou vesměs — dovolte nám ten výraz — *totálními* sociálními fakty, či chcete-li — třebaže to slovo nemáme příliš v lásce — fakty *obecnými*: znamená to, že v některých případech uvádějí do pohybu celou společnost a její instituce (potlač, soupeřící klany, kmeny, které se navštěvují atd.) a v jiných případech pouze velký počet institucí, zvláště když se tyto výměny a smlouvy týkají spíše jednotlivců.

Veškeré tyto jevy jsou povahy zároveň právní, ekonomické, náboženské, ba i estetické, morfologické atd. Jsou to jevy z oblasti soukromého i veřejného práva, morálky řízené i rozptýlené, přísně povinné či prostě chválené i odsuzované, politické i domácí, zajímají společenské třídy, stejně tak jako klany a rodiny. Jsou povahy náboženské: patří rovnou měrou náboženství v pravém smyslu slova, magii, animismu i nábožensky nevyhraněné mentalitě. Jsou povahy ekonomické, neboť pojmy hodnoty, užitku, zisku, úroku, přepychu, bohatství, koupě, akumulace a na druhé straně pojem spotřeby, a to i čirého, ryze okázalého plýtvání, jsou všudypřítomné, i když jsou

³⁸ Prostor, ve kterém by naše výzkumy, včetně těch, které jsme už provedli, mohly přinést nejvíce, je Mikronésie. Existuje tam nejmírně důležitý peněžní a smluvní systém, zvláště na ostrovech Jap a Palau. V Indočíně, zvláště mezi Khmery, v Ásamu a u tibetobarmnských národů instituce tohoto druhu také existují. Konečně Berberové rozvinuli pozoruhodné obyčej *thausa* (viz E. WESTERMARCK, *Marriage Ceremonies in Morocco*. Viz rejstřík, heslo *Present*). E. Doutté a R. Maunier, kompetentnější než my, si vyhradili studium tohoto jevu. Cenné dokumenty poskytuje také staré semitské právo a berberské obyčej.

chápany jinak, než je chápeme dnes my. Na druhé straně tyto instituce mají důležitou estetickou stránku, k čemuž jsme po zralé úvaze v této studii nepřihlíželi, ale tance, které se střídavě provozují, zpěvy a ceremonie všeho druhu, dramatická vystoupení, která se pořádají od tábora k táboru, od spojence ke spojenci; předměty všeho druhu, které se vyrábějí, používají, zdobí, leští, shromažďují a předávají s láskou, vše, co se přijímá s radostí a úspěšně předvádí, samotné hostiny, kterých se všichni účastní; vše, potrava, předměty a služby, i „vážnost“, jak říkají Tlingitové, vše je předmětem estetického prožitku, ne jen prožitku z kategorie morálky či zájmu³⁹. Platí to nejen pro Melanésii, ale především pro americký Severozápad a jeho systém potlače a ještě více pro slavnosti-trhy v indoevropském světě⁴⁰. Konečně jsou to také jasně morfologické jevy. Vše tam probíhá během shromáždění, jarmarků a trhů, či alespoň o slavnostech, které je nahrazují. Veškeré tyto slavnosti předpokládají existenci kongregací, jejichž trvání může přesáhnout délku ročního období, kdy dochází k společenskému soustředění, jako jsou zimní potlače u Kvakiutlů, anebo rozmezí několika týdnů, jako námořní výpravy Melanésanů. Na druhé straně tam musí být cesty či alespoň stezky, moře či jezera, po kterých se lze v klidu přemísťovat. Je zapotřebí spojenectví na úrovni kmenové, mezikmenové či mezinárodní, *commercium* (obchodování) a *connubium* (vyvádávání)⁴¹.

Jsou to tedy víc než pouhá témata, institucionální prvky, více než složitě instituce, ba i víc než systémy institucí, rozdělené například na náboženství, právo, ekonomiku atd. Jsou to „celky“, celé sociální systémy, jejichž fungo-

³⁹ Viz „rituál krásy“ při trobriandském obchodu *kula*, B. MALINOWSKI, s. 334 n., 336, „nás partner nás vidí, vidí, že naše tvář je krásná, hází nám svá *vaygu'a*“. Srov. M. THURNWALD o používání mincí na ozdobu, *Forschungen*, III, s. 39; srov. výraz *Prachtbaum* (skvostný strom), d. III, s. 144, v. 6, v. 13; 156, v. 12, pro označení muže nebo ženy ozdobené mincemi. Náčelník je jinak označován za „strom“, I, s. 298, v. 7; v. 13, 14.

⁴⁰ Trh s nevěstami; pojem slavnosti, *feria*, trh.

⁴¹ Srov. M. THURNWALD, *tam.*, III, s. 36.

vání jsme se pokusili popsat. Viděli jsme společnosti v dynamickém či fyziologickém stavu. Nestudovali jsme je, jako kdyby byly ve strnulém, statickém či spíše mrtvolném stavu, tím méně jsme je rozkládali a rozpitvávali na právní pravidla, mýty, hodnoty a ceny. To podstatné, všeobecný pohyb, to, co je živé, prchavý okamžik, kdy si společnost a lidé pocitově uvědomují sami sebe a své postavení vůči druhým, jsme mohli zaznamenat, jen když jsme zkoumali celek. Takovéto konkrétní sledování sociálního života umožňuje dobrat se nových faktů, jež teprve začínáme tušit. Podle našeho mínění není nic naléhavějšího ani plodnějšího než studium sociálních faktů.

Má dvojí výhodu. Předně výhodu všeobecnosti, neboť tato obecně platná fakta mají naději být univerzálnějšími než různé instituce či různá témata spjatá s těmito institucemi, které mají vždy více či méně náhodné lokální zabarvení. Hlavně však má výhodu reálnosti. Tímto způsobem vidíme sociální jevy takové, jaké jsou, zcela konkrétně. V každé společnosti vnímáme spíše lidi, skupiny a jejich chování než ideje a pravidla. Sledujeme je, jak se vyvíjejí, jako v mechanice vidíme hmotu a systémy či jako v moři vidíme chobotnice a sasanky. Sledujeme bezpočet lidí, hybné síly, jež mají ve svém prostředí i citech kolísavý kurs.

Historikové cítí a právem namítají, že sociologové příliš abstrahují a vzájemně oddělují různé společenské jevy. Nutno postupovat jako oni: sledovat to, co je dáno. Vždyť dán je Řím, Athény, průměrný Francouz, Melanésan z toho či onoho ostrova, a ne modlitba či právo o sobě. Poté co sociologové z nouze příliš vydělovali a abstrahovali, budou se muset snažit všechno opět poskládat. Získají tak bohaté údaje. — Získají tak i prostředek, jak uspokojit psychology. Ti živě pociťují své výsadní postavení, a zvláště psychopatologové mají jistotu, že studují něco konkrétního. Všichni studují či měli by sledovat chování celých bytostí, a ne bytostí rozdělených podle jednotlivých vlastností. Je třeba je napodobit. Studium konkrétního

v jeho celku je možné a v sociologii ještě poutavější a výmluvnější. I my sledujeme ucelené a složité reakce číselně vymezeného počtu lidí, celistvých a složitých bytostí. I my popisujeme, co se odehrává v jejich organismech a *psy-chai*, a zároveň popisujeme chování této masy a psychózy, které mu odpovídají: pocity, myšlenky, projevy vůle davu či organizovaných společností a jejich podskupin. I my vidíme těla a reakce těchto těl, myšlenky a city, jež jsou zpravidla interpretacemi a řídčejí pohnutkami těchto reakcí. Zásadou a cílem sociologie je pozorovat celou skupinu a veškeré její chování.

Neměli jsme čas — znamenalo by to neúnosně rozšířit omezené téma — pokusit se už teď dohlédnout morfologických hlubin veškerých faktů, které jsme zde uvedli. Možná by bylo přesto užitečné uvést, alespoň jako příklad metody, jíž bychom se chtěli řídit, kterým směrem bychom se v našem výzkumu ubírali.

Veškeré společnosti, které jsme výše popsali, kromě těch našich evropských, jsou společnosti členěné. I indo-evropské společnosti, římská před vznikem *Zákoníku dvanácti desek*, germánské společnosti až do pozdní doby, než byla sepsána *Edda*, irská společnost, než vznikla její základní literární díla, se dosud zakládaly na klanech či alespoň velkých rodinách, víceméně nedílných uvnitř a navenek vzájemně izolovaných. Všechny tyto společnosti byly či jsou na hony vzdáleny našemu sjednocování či jednotě, jež jim připisuje nedostačující historie. Na druhé straně jedinci uvnitř těchto skupin, třeba silně poznamenaní, byli méně smutní, méně vážní, méně lakomí a méně osobní, než jsme my; alespoň navenek byli či jsou proti nám velkodušnější, štedřejší. Při kmenových slavnostech, při oslavách soupeřících klanů a rodin, které se sdružují či navzájem zasvěcují, se skupiny navštěvují; i v rozvinutějších společnostech — poté, co se rozvinul zákon „pohostinnosti“ — zákon přátelství a smlouvy s bohy přišel zajistit „mír“ tržištím a městům; po značnou dobu a ve velkém množství společností přistupovali lidé

k sobě navzájem v podivném duševním rozpoložení, s přehnanou obavou a nepřátelstvím i s přehnanou velkodušností, jež však vypadají šíleně jen v našich očích. Ve všech společnostech, jež bezprostředně předcházely tu naši a dosud nás obklopují, i v mnoha obyčejích spjatých s lidovou morálkou neexistuje střední cesta: mít plnou důvěru, nebo nemít důvěru žádnou, složit zbraně a vzdát se magie, anebo dát vše, od okamžité pohostinnosti k vlastním dcerám a statkům. V takovémto stavu lidé rezignovali na vlastní zdrženlivost a uměli dávat a oplácet.

Ani neměli na vybranou. Když se střetnou dvě skupiny lidí, mohou se jediné rozejít — jsou-li k sobě podezřívaví či vyzývaví, může dojít k bitce —, anebo spolu vyjednávat. Ještě v době, kdy platila práva velice blízká našim, kdy se prosadila nám nepříliš vzdálená ekonomika, se „vyjednávalo“ výhradně s cizinci, i když to byli spojenci. Lidé z Kiriwiny na Trobriandských ostrovech řekli Malinowskému⁴²: „Lidé z Dobu nejsou dobří jako my, jsou krutí a jedí lidi; když na Dobu přijedeme, bojíme se jich. Mohli by nás zabít. Ale stačí, abych vyplivl oddenek zázvoru, a jejich duše se změní. Odloží svá kopí a náležitě nás přijmou.“ Nic nevyjadřuje lépe onen nejistý stav mezi svátkem a válkou.

Thurnwald, jeden z nejlepších etnografů, nám v genealogickém přehledu⁴³ v souvislosti s jiným melanéským kmenem popsal událost, která rovněž jasně ukazuje, jak tito lidé naráz a hromadně přecházejí od oslavy k bitce. Buleau, jeden z náčelníků, pozval Bobala, druhého náčelníka, a jeho lidi na hostinu, pravděpodobně první z dlouhé řady. Po celou noc se předváděly tance. Ráno byli všichni po probdělé, protančené a prozpíváné noci podrážděni. Stačila jediná Buleauova poznámka, a kterýsi z Bobalových mužů ho zabil. Tlupa začala vraždit a plenit a unesla ženy ze vsi. „Buleau a Bobal byli nejdří-

⁴² B. MALINOWSKI, *Argonauts*, s. 246.

⁴³ *Salomo Inseln*, d. III, tabulka 85, pozn. 2.

ve přátelé a teprve pak sokové," bylo řečeno Thurnwaldo-
vi. Takovéto jevy jsme zaznamenali všichni, někdy dokonce
kolem sebe.

Pakliže národy proti sobě takto staví rozum a cit, vůli
k míru a nenadálé návaly šílenství, potom dokáží nahra-
dit spojenectví, dar a obchod válkou, izolovaností a stag-
nací.

Ukážeme si, k čemu jsme ve svých výzkumech dospěli.
Společnosti se vyvinuly do té míry, že ony samy, jejich
podskupiny a koneckoneců i jednotlivci, kteří je tvoří, do-
kázali upravit své vztahy, dávat, přijímat a konečně oplá-
cet. K tomu, aby lidé spolu mohli obchodovat, museli se
napřed naučit odkládat kopí. Teprve pak si dokázali mezi
sebou vyměňovat statky i osoby, už ne jen v rámci klanů,
ale i na úrovni kmenů a národů a hlavně mezi lidmi jako
jednotlivci. Teprve pak si lidé dokázali vytvářet zájmy
a vzájemně si je uspokojovat a nakonec je i bránit bez
použití zbraní. Tímto způsobem se klan, kmen a národy
naučily — a stejně tak se to v našem takzvané civilizova-
ném světě musí naučit třídy, národy a také jednotlivci —,
jak se vzepřít, aniž se budou vraždit, a jak se oddat, aniž
jedni obětují druhé. To je jedno z trvalých tajemství jejich
moudrosti a solidarity.

Jiná morálka, jiná ekonomika ani jiná společenská
praxe neexistují. Bretonci v *Kronikách krále Artuše* vyprávějí⁴⁴,
jak král Artuš a jeden tesař z Cornwallu vymysleli
div jeho dvora: zázračný „kulatý stůl“, kolem něhož se už
jeho rytíři nebili. Předtím byly i nejhonosnější hostiny po-
skvrněny krví prolitou v nesmyslných šarvátkách, soubo-
jích a vraždách „ze špinavé závisti“. Tesař říká Artušovi:
„Udělám pro tebe překrásný stůl, ke kterému se jich ve-
jde kol dokola šestnáct set i víc a nikdo nebude vylou-
čen... Žádný rytíř nebude moci zahájit boj, neboť nejvýše
postavený tam bude roven nejnižší postavenému.“ Jak-

⁴⁴ *Layamon's Brut*, verš 22736 n.; *Brut*, verš 9994 n.

mile nebude „čelných míst“, ustanou rozmišky. Ať Artuš
převezl svůj stůl kamkoli, jeho vznešená společnost si
uchovala veselí a neporazitelnost. Takto se i dnes utvářejí
silné a bohaté, šťastné a dobré národy. Národy, třídy, ro-
diny, jednotlivci se mohou obohatit, mohou být šťastni
jen tehdy, dokáží-li se jako Artušovi rytíři sesednout ko-
lem společného bohatství. Je zbytečné hledat dobro
a štěstí jinde. Je zde, ve vnuceném míru, v pravidelném
rytmu práce jak na kolektivní, tak individuální úrovni,
v nahromaděném a posléze přerozděleném bohatství, pře-
rozděleném ve vzájemné účtě a štedrosti, jak k tomu vede
výchova.

Vidíme, jakým způsobem se dá v některých případech
studovat celkové lidské chování, veškerý společenský ži-
vot, a rovněž vidíme, jak toto konkrétní studium může
vést nejen ke znalosti mravů, k dílčím znalostem o spo-
lečnosti, ale i k určitým mravním závěrům či spíše —
abychom použili starého slova — k „obecenství“, smyslu
pro občanské povinnosti, jak se říká dnes. Studia tohoto
druhu skutečně umožňují zahlédnout, změřit, zvážit růz-
né estetické, mravní, náboženské a ekonomické podněty,
různé hmotné i demografické činitele, jež ve svém celku
zakládají společnost a vytvářejí pospolitý život, jehož vě-
domé usměřňování, *Politika* v sókratovském smyslu slo-
va, je svrchovaným uměním.